

Logică și structuri discrete

Logica predicatelor

Casandra Holotescu

casandra@cs.upt.ro

<https://tinyurl.com/lecturesLSD>

În cursul de azi

Unificarea

Ce e o “demonstrație” și “totdeauna adevărat”
și limitele a ce putem demonstra

Unificarea

Cum se face unificarea?

În logica predicatelor, rezoluția *unifică* un literal cu negatul lui:

$$A \vee P(t_1, t_2, \dots, t_n) \quad \text{și} \quad B \vee \neg P(t'_1, t'_2, \dots, t'_n)$$

dacă putem unifica (“potrivi”) argumentele lui P și $\neg P$: t_1 cu $t'_1, \dots$

O *substituție* e o *funcție* care asociază unor *variabile* niște *termeni*:

$$\{x_1 \mapsto t_1, \dots, x_n \mapsto t_n\}$$

Doi termeni se pot *unifica* dacă există o substituție care îi face egali (o asemenea substituție se numește *unificator*)

$$f(x, g(y, z), t) \{x \mapsto h(z), y \mapsto h(b), t \mapsto u\} = f(h(z), g(h(b), z), u)$$

Termenul T cu substituția σ se notează uzual postfix: $T\sigma$

Substituția găsită se aplică predicatelor care rămân (rezolventul):

$$\frac{A \vee P(t_1, t_2, \dots, t_n) \quad B \vee \neg P(t'_1, t'_2, \dots, t'_n)}{A\sigma \vee B\sigma}$$

Reguli de unificare

O *variabilă* x poate fi unificată cu orice *termen* t (substituție) dacă x *nu apare* în t (altfel, substituind obținem un termen infinit)
deci nu: x cu $f(h(y), g(x, z))$; dar trivial, putem unifica x cu x

Doi *termeni* $f(\dots)$ pot fi unificați doar dacă au aceeași funcție, și *argumentele* (termeni) pot fi unificate (poziție cu poziție)

Două *constante* (funcții cu 0 arg.) $\Rightarrow$ unificate dacă sunt identice

$\Rightarrow$ cu aceste reguli, putem găsi *cel mai general unificator*
(orice alt unificator se poate obține din el printr-o altă substituție)

Demonstrații în logica predicatelor

Cât de generală e o demonstrație?

$$\forall x(\text{boy}(x) \vee \text{girl}(x) \rightarrow \text{child}(x))$$

$$\neg \text{boy}(x) \vee \neg \text{girl}(x) \vee \text{child}(x)$$

$$\neg(\forall x \neg(\text{child}(x) \wedge \text{getstrain}(x))) \rightarrow \forall x \neg(\text{boy}(x) \wedge \text{good}(x))$$

$$(\neg \text{child}(y) \vee \neg \text{getstrain}(y)) \wedge \text{boy}(c) \wedge \text{good}(c)$$

$$\frac{\neg \text{boy}(x) \vee \neg \text{girl}(x) \vee \text{child}(x) \quad \text{boy}(c)}{\neg \text{girl}(c) \vee \text{child}(c)}$$

rezoluție:

Demonstrația e făcută *fără* a ține cont (sau înțelege) *semnificația* predicatelor *boy*, *child*, *good*, etc.:

puteau fi $P(x)$, $Q(x)$, $R(x)$, ...

Demonstrația e valabilă pentru *orice predicate* care satisfac ipotezele.

La ce e bună o demonstrație generală?

Exemplu de teoremă:

O *relație de echivalență* definește o *partiție* a mulțimii de definiție.

$\forall x R(x, x)$	reflexivitate
$\wedge \forall x \forall y (R(x, y) \rightarrow R(y, x))$	simetrie
$\wedge \forall x \forall y \forall z (R(x, y) \wedge R(y, z) \rightarrow R(x, z))$	tranzitivitate
$\rightarrow \forall x \forall y (\neg \exists z (R(x, z) \wedge R(y, z))$	clase disjuncte
$\vee \forall z (R(x, z) \leftrightarrow R(y, z)))$	sau clase identice

Teorema e adevărată indiferent de *semnificația* atribuită lui $R(x, y)$ (indiferent de *interpretare*). R ar putea fi (printre altele):

$$R(x, y) \stackrel{\text{def}}{=} x \equiv y \pmod{d} \quad (\text{același rest la împărțirea cu } d)$$

$$R(x, y) \stackrel{\text{def}}{=} \text{length}(x) = \text{length}(y) \quad \text{liste/șiruri de aceeași lung.}$$

Definim mai precis ce înseamnă o *demonstrație*.

Recapitulăm: sintaxa logicii predicatelor

Formulele logicii predicatelor sunt definite *structural recursiv*:

Termenii

variabilă v sau constantă c

$f(t_1, \dots, t_n)$ cu f funcție n -ară și $t_1, \dots, t_n$ termenii

Formule (well-formed formulas, formule bine formate):

$P(t_1, \dots, t_n)$ cu P predicat n -ar; $t_1, \dots, t_n$ termenii

$\neg \alpha$ unde α este o formulă

$\alpha \rightarrow \beta$ unde α, β sunt formule

$\forall v \alpha$ cu v variabilă, α formulă: *cuantificare universală*

$t_1 = t_2$ cu t_1, t_2 termenii (în logica de ord. I cu egalitate)

În loc de propoziții avem *predicate* (peste termenii).

Sintaxă și semantică

Ca în logica propozițională (și pentru orice limbaj), deosebim

sintaxa = *forma, regulile* după care construim ceva
(aici, formule)

semantica = *înțelesul* construcțiilor de limbaj

La fel ca în logic propozițională, lucrăm cu

deducția (demonstrația): procedeu pur sintactic

implicația / consecința logică (consecința semantică):

interpretăm formula (*înțelesul* ei, valoarea de adevăr)

Ne interesează corespondența dintre aceste două aspecte.

Reguli și ce înseamnă aplicarea lor

Regulile discutate sunt *sintactice*:

manipulează forma (*simboluri*, nu înțelesul lor).

Regulile lui deMorgan: $\neg(a \vee b) = \neg a \wedge \neg b$, $\neg(a \wedge b) = \neg a \vee \neg b$

Înlocuim o formă cu alta.

Rezultatul: formulele sunt echivalente

Regulă: Dacă un literal L e singur într-o clauză:

ștergem toate clauzele din care apare

ștergem $\neg L$ din toate clauzele

Rezultatul: dacă formula era realizabilă, rămâne realizabilă

Rezoluția:
$$\frac{p \vee A \quad \neg p \vee B}{A \vee B}$$

Rezultatul: dacă formula era realizabilă, rămâne realizabilă

Axiomele calculului predicatelor

A1: $\alpha \rightarrow (\beta \rightarrow \alpha)$ (A1-A3 din logica propozițională)

A2: $(\alpha \rightarrow (\beta \rightarrow \gamma)) \rightarrow ((\alpha \rightarrow \beta) \rightarrow (\alpha \rightarrow \gamma))$

A3: $(\neg\beta \rightarrow \neg\alpha) \rightarrow (\alpha \rightarrow \beta)$

A4: $\forall x(\alpha \rightarrow \beta) \rightarrow (\forall x\alpha \rightarrow \forall x\beta)$

A5: $\forall x\alpha \rightarrow \alpha[x \leftarrow t]$ dacă x poate fi substituit* cu t în α

A6: $\alpha \rightarrow \forall x\alpha$ dacă x nu apare liber în α

*Definim: putem *substitui* variabila x cu termenul t în $\forall y\varphi$ dacă:
x nu apare liber în φ (substituția nu are efect) sau
x se poate substitui cu t în φ și y nu apare în t
(nu putem substitui variabile legate)

În logica cu egalitate, adăugăm și A7: $x = x$

A8: $x = y \rightarrow \alpha = \beta$

unde β se obține din α înlocuind oricâte din aparițiile lui x cu y .

Regula de inferență: e suficient *modus ponens*:
$$\frac{A \quad A \rightarrow B}{B}$$

Deducție

Fie H o mulțime de formule. O *deducție* (demonstrație) din H e un șir de formule $A_1, A_2, \dots, A_n$, astfel ca $\forall i \in \overline{1, n}$

1. A_i este o *axiomă*, sau
2. A_i este o *ipoteză* (o formulă din H), sau
3. A_i rezultă prin *modus ponens* din A_j, A_k anterioare ($j, k < i$)

Spunem că A_n *rezultă* din H (e *deductibil*, e o *consecință*). Notăm:

$$H \vdash A_n$$

Alte reguli de inferență

$$\frac{\forall x \varphi(x)}{\varphi(c)} \quad \textit{instanțiere universală} \textit{ (vezi A5)}$$

unde c e o constantă arbitrară (nu apare anterior în demonstrație)
Dacă φ e valabil pentru orice x , atunci și pentru o valoare arbitrară c .

$$\frac{\varphi(c)}{\forall x \varphi(x)} \quad \textit{generalizare universală} \textit{ (vezi A6)}$$

unde c e o valoare arbitrară (nu apare în ipoteze)
Dacă φ e valabilă pentru o valoare arbitrară, e valabilă pentru orice x .

$$\frac{\exists x \varphi(x)}{\varphi(c)} \quad \textit{instanțiere existențială}$$

Dacă există o valoare cu proprietatea φ , o instanțiem (cu un nume nou).

$$\frac{\varphi(c)}{\exists x \varphi(x)} \quad \textit{generalizare existențială}$$

Dacă φ e adevărată pentru o valoare, există o valoare care o face adevărată

Semantica

Definim noțiunile:

univers

interpretare

model

consecință semantică

Cum interpretăm o formulă ?

Intuitiv, găsim un *înțeles* pentru fiecare simbol din formulă:

- O *interpretare* (*structură*) I în logica predicatelor constă din:
  - o mulțime nevidă U numită *universul* sau *domeniul* lui I
(mulțimea valorilor pe care le pot lua variabilele)
  - pentru orice simbol de constantă c , o valoare $c_I \in U$
  - pentru orice simbol de funcție n -ară f , o funcție $f_I : U^n \rightarrow U$
  - pentru orice simbol de predicat n -ar P , o submulțime $P_I \subseteq U^n$.
(o *relație* n -ară pe U)

Deci, dăm o *interpretare* fiecărui simbol din formulă.

O interpretare *nu* dă valori variabilelor (vezi ulterior: atribuire).

Exemple de interpretări

$$\forall x \forall y \forall z. P(x, y) \wedge P(y, z) \rightarrow P(x, z)$$

tranzitivitate

De exemplu:

universul U = numere reale;

predicatul P : relația $\leq$

$$\exists e \forall x \neg A(x, e)$$

existența mulțimii vide:

predicatul $A(x, y)$ e $x \in y$

$$\forall x. \forall y. P(x, y) \rightarrow \exists z. P(x, z) \wedge P(z, y)$$

Putem găsi o interpretare în care e adevărată și una în care e falsă

Atribuiri și valori de adevăr

Fie I o *interpretare* cu univers U
și fie V mulțimea tuturor simbolurilor de variabile.

O *atribuire* este o funcție $s : V \rightarrow U$
(dă fiecărei *variabile libere* o *valoare* din *univers*)

$\Rightarrow$ din atribuirea s se poate obține valoarea pentru orice *termen*
(știm valoarea fiecărei variabile și înțelesul fiecărei funcții)

Interpretarea I dă și înțelesul fiecărui *predicat*

$\Rightarrow$ putem calcula *valoarea de adevăr* a unei formule
 $\neg$, $\rightarrow$ etc. au înțelesul cunoscut din logica propozițională
trebuie definit înțelesul (semantica) lui $\forall$

Spunem că $\forall x \varphi$ e adevărată în interpretarea I cu atribuirea s dacă
 φ e adevărată înlocuind x cu *orice* valoare $d \in U$ din univers.

Modele și tautologii

Un *model* pentru o formulă φ e o interpretare în care formula e adevărată *pentru orice atribuire* a variabilelor.

Spunem că φ e *adevărată* în interpretarea I , și notăm $I \models \varphi$

Obs: Dacă o formulă nu are variabile *libere*, valoarea ei de adevăr depinde doar de interpretare, nu și de vreo atribuire.

Def: O *tautologie* e o formulă adevărată în *orice* interpretare.

Spre deosebire de logica propozițională, în logica predicatelor, numărul interpretărilor e *infini*

⇒ nu mai putem construi exhaustiv tabelul de adevăr.

E *esențial* deci să putem *demonstra* o formulă (pornind de la axiome și reguli de inferență)

Implicația logică (consecința semantică)

Fie H o mulțime de formule și C o formulă.

Notăm $I \models H$ dacă I e un model pentru fiecare formulă din H .

Spunem că H *implică* C ($H \models C$) dacă pentru orice interpretare I ,

$$I \models H \text{ implică } I \models C$$

(C e adev. în orice interpretare care satisface toate ipotezele din H)

Consistență și completitudine

La fel ca în logica propozițională

deducția (demonstrația) se face pur sintactic

consecința/implicația logică e o noțiune semantică,

considerând *interpretări* și valori de adevăr.

Calculul predicatelor de ordinul I este *consistent* și *complet*:

$$H \vdash C \text{ dacă și numai dacă } H \models C$$

Concluzia C se poate *deduce* (demonstra) $\vdash$ din ipotezele H dacă

și numai dacă ea e o *consecință semantică* $\models$ a ipotezelor H

(e adevărată în orice *interpretare* care satisface toate ipotezele)

Dar: relația de implicație logică e doar *semidecidabilă*

dacă o formulă e o tautologie, ea poate fi demonstrată

dar dacă nu e, încercarea de a o demonstra (sau o refuta) poate

continua la nesfârșit

Există logici mai bogate decât logica predicatelor

Principiul *inducției* matematice e (în ciuda numelui)
o *regulă de deducție* în *teoria aritmetică* a numerelor naturale

$$\forall P[P(0) \wedge \forall k \in \mathbb{N}.P(k) \rightarrow P(k+1)] \rightarrow \forall n \in \mathbb{N} P(n)$$

formulă în logica de *ordinul 2* (cuantificare peste predicate)

Poate fi definit ca o *schemă de axiome* (o axiomă pentru fiecare predicat), fără a cuantifica peste predicate

$$\forall \bar{x}[P(0, \bar{x}) \wedge \forall n(P(n, \bar{x}) \rightarrow P(S(n), \bar{x})) \rightarrow \forall nP(n, \bar{x})]$$

$\bar{x}$: toate celelalte variabile de care depinde predicatul P

Mai general: *inducția structurală*: demonstrăm proprietăți despre obiecte tot mai complexe (pt. obiecte definite inductiv/recursiv)

Logica are limitări

Teoria numerelor naturale cu adunare (aritmetica Presburger) e *decidabilă* (orice putem *exprima* despre adunarea numerelor naturale e *demonstrabil*).

Dar: nu putem exprima divizibilitate, numere prime, etc.

Aritmetica lui Peano (cu adunare și înmulțire) e mai bogată dar e *nedecidabilă*: sunt afirmații despre care *nu se poate decide* dacă sunt adevărate sau nu.

Teoremele de incompletitudine ale lui Gödel

Prima teoremă de incompletitudine:

Orice sistem logic *consistent* care poate exprima aritmetica elementară e *incomplet*

i.e., se pot scrie afirmații care nu pot fi nici demonstrate nici infirmate în acel sistem

Demonstrație: codificând formule și demonstrații ca numere construim un număr care exprimă că formula sa e nedemonstrabilă

A doua teoremă de incompletitudine:

Consistența unui sistem logic capabil să exprime aritmetica elementară *nu poate fi demonstrată* în cadrul aceluși sistem.

dar ar putea fi eventual demonstrată în alt sistem logic